

De parallelle markt voor bloeddiamanten

AUTEUR DINA SIEGEL FOTOGRAFIE MAARTEN LOOPMANS

Bloeddiamanten financieren burgeroorlogen in Afrika. Welke rol speelt Antwerpen in het invoeren van deze 'vuile' diamanten in het legale handelscircuit?

Smokkel van diamanten is van alle tijden en doet zich op veel plaatsen voor, vaak in perioden van oorlog en honger en in landen met een verstoorde economie en een instabiel bestuur. Maar ook in tijden van vrede zijn gesmokkelde diamanten een goede investering en voor sommigen een garantie voor een betere toekomst. In tegenstelling tot handel in drugs of bedreigde diersoorten, is de handel in diamanten legaal. Maar als diamanten worden onttrokken aan het oog van de douane en de politie om heffingen aan de grens te ontlopen, is er sprake van smokkel. De afgelopen jaren heeft de smokkel van 'conflict-' of 'bloeddiamanten' de meeste aandacht getrokken. Het gaat hier om de smokkel van diamanten uit een aantal Afrikaanse staten. Deze handel speelt een belangrijke rol in de financiering van burgeroorlogen en bij de mishandeling en uitbuiting van onschuldige mensen. Verschillende rebellengroepen smokkelen de diamanten naar Antwerpen, waarna ze in Europa en de Verenigde Staten worden verkocht.

In dit artikel wordt een poging gedaan om de rol van Antwerpen in deze praktijk te analyseren. Hoe komen bloeddiamanten in het legale circuit terecht? Welke rol spelen de certificaten van herkomst, die bedoeld zijn om bloeddiamanten te weren uit de legale sector? Wat is de betrokkenheid van de georganiseerde misdaad bij de smokkel naar Antwerpen? Dit betoog is gebaseerd op verschillende documenten van parlementaire commissies van de Belgische Senaat, wetenschappelijk literatuur, NGO-rapporten en op eigen observaties en interviews tijdens veldwerk in Antwerpen in de periode van 2002 tot 2005.

Bloeddiamanten

Bloeddiamanten worden gewonnen in gebieden die onder controle staan van rebellengroepen in Sierra Leone, Angola, Liberia en de Democratische Republiek Congo. Het gaat hier om een zeer klein percentage van de gewonnen ruwe diamanten, te weten vier à vijf procent van de totale wereldproductie. Handel in deze diamanten draagt echter bij aan het leed van de burgerbevolking.

In 1998 publiceerde de Britse mensenrechtenorganisatie Global Witness een rapport waarin de firma De Beers, de grootste diamantmultinational ter wereld, werd beschuldigd van het aankopen van diamanten van de Angolese rebellenbeweging UNITA. Twee jaar later kwam Partnership Africa Canada met een rapport over het conflict in Sierra Leone, waarin werd beschreven hoe de rebellen van het Revolutionary United Front (RUF) via buurland Liberia diamanten ruilden tegen drugs en wapens.

Vanaf 1998 hebben de Verenigde Naties enkele resoluties aangenomen om de illegale handel in diamanten uit de betrokken Afrikaanse landen tot staan te brengen. In 2001 kwamen vertegenwoordigers van de belangrijkste diamantproducerende landen en NGO's in het Zuid-Afrikaanse stadje Kimberley bijeen om een systeem te ontwikkelen dat controle op de in- en uitvoer van ruwe diamanten mogelijk maakt (het Kimberley-proces). Eén van de belangrijkste besluiten was dat vanaf 1 januari 2003 alle diamanten die naar de Europese Unie worden uitgevoerd, voorzien moeten zijn van een certificaat van herkomst. Zonder een geldig Kimberley-procescertificaat is de in- en uitvoer van ruwe diamanten niet meer toegestaan. Bovendien is de handel in ruwe diamant alleen toegestaan tussen landen die deelnemen aan het Kimberley Process Certification Scheme (KPCS) voor ruwe diamant.

Tweeënvijftig landen hebben het KPCS aanvaard. Opvallend is de steun die de NGO's kregen van de verschillende diamantairorganisaties, zoals de Hoge Raad voor Diamant (HRD), een koepelorganisatie van Antwerpse diamantairs, en met name van De Beers, die met meer dan zeventig procent van de wereldproductie een bijna-monopolie heeft. Over de redenen van deze steun wordt veel gespeculeerd. Het is duidelijk dat als de diamantairs de campagne tegen bloeddiamanten niet hadden gesteund, dit had kunnen leiden tot een daling van het consumentenvertrouwen en daarmee tot economische tegenwind voor de sector. Tot zover lijkt het hier om een succesverhaal te gaan: zowel NGO's en overheden als de industrie zelf werken eendrachtig samen in het weren van diamanten uit oorlogsgebieden in Afrika.

De weerbarstige werkelijkheid

Sinds het Kimberley-proces zijn er verschillende evaluatierapporten verschenen. In de meeste werd twijfel geuit over de effectiviteit van de certificaten. Het Amerikaanse General Accounting Office (GAO) kwam als eerste tot de conclusie dat het certificatiesysteem niet werkt vanwege het gesloten en ondoorzichtige karakter van de diamantindustrie en omdat de herkomst van diamanten moeilijk is vast te stellen. Ook in andere rapporten en publicaties werd kritiek geuit. Eén van de belangrijkste kritiekpunten draait om de afwezigheid van betrouwbare functionarissen die de herkomst van diamant-

ten controleren en certificaten van origine afgeven.

Het belangrijkste probleem – en de Kimberley-akkoorden kunnen dat niet oplossen – is volgens de experts de smokkel. Het Kimberley-proces heeft zich niet verdiept in de mecha-

nismen van de illegale diamanthandel. Volgens Peleman, een expert die voor de Belgische Senaat getuigde, komen niet-geregistreerde, gesmokkelde diamanten “per definitie niet in de Kimberley-akkoorden terecht”. Ruwe diamanten worden zonder al te veel problemen uit de conflictlanden gesmokkeld en gekocht door dealers die ze verder verkopen in internationale handelscentra als Londen, Antwerpen of Tel-Aviv. Met het bestaande importcontrolesysteem is het uiterst moeilijk de werkelijke herkomst van diamanten te bepalen.

In het algemeen kunnen drie aspecten onderscheiden worden die de smokkel uit conflictgebieden mogelijk maken. Ten eerste is het (nog) onmogelijk om op basis van een mineralogische analyse de

Men kan diamanten te eenvoudig van een legale status voorzien.

herkomst van ruwe diamanten te bepalen. Ten tweede worden er valse certificaten gebruikt: een nieuwe ontwikkeling in de activiteiten van de georganiseerde misdaad. Men kan een andere vindplaats opgeven en zo de herkomst van de diamant

van een ‘legale’ status te voorzien. Ten derde worden diamanten gesmokkeld naar buurlanden waar geen conflict heerst en zo worden illegale diamanten legaal. Dit is een vorm van witwassen. Volgens Peleman dreigt het certificaat van origine “het ultieme witwassysteem voor conflictdiamant te worden”. Diamanten worden via overzeese gebiedsdelen, zoals Frans Guyana, naar Europa gesmokkeld. Eén van de strategieën om bloeddiamanten wit te wassen is ze eerst te smokkelen naar de markten van landen die het Kimberley-proces hebben aanvaard om ze daar te vermengen met de plaatselijke ‘onschuldige’ diamanten.

Uit de evaluatierapporten blijkt dat er weliswaar controle bestaat

in conflictlanden, maar nauwelijks in buurlanden als Tanzania, de Centraal-Afrikaanse Republiek of Guinee. Daarom worden juist via deze landen diamanten gesmokkeld naar een bewerkingsland als België, of naar een land dat geen lid is van het Kimberly-proces. De zwakke plekken in het controlesysteem worden zo door criminele organisaties uitgebuit. Eén van de belangrijkste bestemmingen voor de smokkelwaar is Antwerpen.

Antwerpen en bloeddiamanten

Al sinds de veertiende eeuw wordt Antwerpen gezien als de hoofdstad van de diamantwereld, de grootste internationale handelsmarkt en het centrum van de diamantbewerking. De diamantsector is altijd één van de belangrijkste economische sectoren in België gebleven. Er zijn vier diamantbeurzen met meer dan 4.500 zelfstandige diamantairs. Daarnaast werken nog duizenden handelaren buiten de vier officiële beurzen. Tussen de zeventig en negentig procent van de handel in ruwe diamanten passeert Antwerpen.

Het hart van de diamantwereld bevindt zich in de diamantwijk, de 'Square Mile', die bestaat uit zeven straten vlakbij het Centraal Sta-

tion. In de media wordt vaak een verband gelegd tussen de 'officiële' diamantwijk en de 'criminele' Pelikaanstraat: een soort bazaar van goudwinkels, waar Russen en Georgiërs hun nering hebben. De Antwerpse diamantairs doen er alles aan om niet met deze, in hun ogen malafide, goudwinkels geassocieerd te worden.

Net als veel andere steden heeft Antwerpen een goede infrastructuur, met een internationale zeehaven en een luchthaven in de omgeving. De geografische ligging is gunstig. Antwerpen ligt centraal in Europa, de grenzen met andere landen zijn open en er zijn goede logistieke voorzieningen. Wat Antwerpen anders maakt dan bijvoorbeeld Amsterdam of Berlijn is haar reputatie bij toeristen en diamantairs uit alle windstreken als 'de hoofdstad van de diamantwereld'. De diamantsector is een sterke troef voor de stad Antwerpen, maar ook voor de hele Belgische economie.

Diamantairs komen ook naar Antwerpen om specifieke redenen, zoals de nabijheid van De Beers, het feit dat België een relatief veilig land is voor diamantairs en omdat er snelle verbindingen met Afrika zijn. Ook het koloniale verleden van België en de intensieve contacten met de Democratische Republiek Congo spelen een rol. Bovendien biedt Antwerpen volgens de Hoge Raad voor Diamant alle noodzakelijke faciliteiten: banken en verzekeringmaatschappijen die zich specialiseren in de handel in diamanten, diamantbeurzen en speciale belastingregelingen en -toezicht. Tot slot fungeert de stad als het wereldcentrum voor de sortering van diamanten.

Deze omstandigheden zijn niet alleen voor bonafide diamanthandelaren aantrekkelijk. Naast de 'officiële' diamantairs die lid zijn van één van de vier diamantbeurzen in Antwerpen, opereren in de stad ook talloze tussenpersonen, brokers en andere dealers. Het is juist bij deze niet-gereguleerde handelaars waar het gevaar voor criminele organisaties schuilt. Antwerpen speelt een rol als ontmoetingscentrum voor uiteenlopende criminele ondernemers. Buitenlandse criminelen komen naar Antwerpen om relatief anoniem afspraken met elkaar te maken over te ontplooiën activiteiten. Een aantal van hen houdt zich bezig met de illegale in- en doorvoer van diamanten uit conflictgebieden.

In een rapport van de Belgische Militaire Inlichtingdienst staat dat er netwerken in Antwerpen bestaan die zich met diamantsmokkel vanuit Angola bezighouden. Ook worden namen van verschillende Belgische diamantairs en diamantfirma's genoemd. Sommige diamantbedrijven leveren valse herkomstverklaringen, bijvoorbeeld uit Zambia: een land zonder conflicten waar helemaal geen diamanten te vinden zijn. Ook zijn er gevallen bekend van diamantairs die buiten de normale circuits om diamanten voor eigen gebruik en exploitatie rechtstreeks uit Afrika door koeriers laten invoeren.

Er is in België een goed georganiseerd systeem dat het mogelijk maakt om diamanten op een eenvoudige manier legaal in te voeren. "Geen enkele diamantair die dat systeem kent, zal het wagen diamanten België binnen te smokkelen. Het gaat eerder om amateurs en mensen die voor het eerst vanuit Afrika België willen benaderen met goederen, die daar nog altijd voor het oprapen liggen," aldus de onderzoekscommissie. In de media verschijnen geregeld berichten over arrestaties van smokkelaars bij douanecontroles. Zij komen Europa binnen via vliegveld Zaventem. Velen zijn lid van een groter netwerk en vervoeren diamanten die ze van hun opdrachtgevers in Afrika krijgen. In Antwerpen geven ze de diamanten niet aan bij de douane instanties. De diamanten worden in de bagage verstopt, op het lichaam geplakt of ingeslikt. De smokkelaars komen vaak met een toeristenvisum voor drie maanden naar België en in die periode proberen ze de diamanten te verkopen op de parallelle markt. Deze

parallele markt wordt beschouwd als één van de drie Antwerpse diamantmarkten: de witte, de grijze en de zwarte. Op de 'witte markt' gaat het om de legale en formele koop en verkoop van diamanten op de diamantbeurzen. De 'grijze markt', de informele, onafhankelijke en parallele markt, bestaat uit niet-geregistreerde en daarom niet-officiële juweliers, brokers en verkopers. Op de zogenaamde 'zwarte markt' gebeurt alles wat als illegaal wordt beschouwd en opereren smokkelaars en handelaren in illegale goederen. De grenzen tussen de drie markten zijn niet altijd duidelijk en sommige auteurs noemen het onderscheid kunstmatig.

Tijdens mijn veldwerk in Antwerpen hoorde ik van enkele diamantairs dat er contacten zijn tussen officiële en niet-officiële diamantairs en brokers. De ondoordringbare en geheimzinnige wereld van de diamanthandel is dus ondanks haar reputatie niet hermetisch gesloten. Hierdoor kunnen gesmokkelde diamanten die op de 'grijze markt' worden verkocht, via tussenpersonen of brokers alsnog op de legale markt komen. Ook de Belgische politie constateert dat de grens tussen dubieuze ondernemers en gerespecteerde diamantairs soms wordt overschreden.

De officiële organisaties van diamantairs benadrukken dat ze een actieve rol hebben gespeeld in het Kimberley-proces en volledig samenwerken met alle betrokken internationale instanties. Met name het certificaat van herkomst is een troefkaart. De nadruk op het gebruik van certificaten heeft tot doel bloeddiamanten te weren uit de legale sector, maar volgens de experts werkt dit niet. De certificaten zijn hoogstens effectief in de zin dat de illusie wordt verschaft dat de consument een diamant koopt waar geen bloed aan kleeft.

Behalve de dubieuze dealers en smokkelaars die op de grijze en zwarte markten opereren, wordt ook vaak de georganiseerde misdaad genoemd. Criminele organisaties maken voor hun zaken gebruik van de infrastructuur van de Antwerpse 'bovenwereld'. De sociale omgeving, de aanwezigheid van partners en contacten om criminele activiteiten af te schermen zijn hierbij van belang. Dat conflicteconomieën de georganiseerde misdaad als een magneet aantrekken, wordt overtuigend geïllustreerd in Antwerpen waar de diamanthandel kwetsbaar blijkt voor infiltratie door de onderwereld.

In de jaren negentig woonden veel Russische topcriminelen in Antwerpen en runden daar hun bedrijven. Het verband tussen deze ondernemingen en de smokkel van diamanten uit conflictgebieden is al lange tijd geen geheim meer. In de tweede helft van de jaren negentig opereerde de Russische maffia in Sierra Leone en gebruikte haar firma's in Antwerpen als dekmantel voor illegale activiteiten. Verder is er bewijs dat Russische en Oekraïense wapenhandelaren direct betrokken zijn bij de diamanthandel in Antwerpen. De geografische nabijheid van de Pelikaanstraat, met zijn Georgische en Russische goudwinkels, is voor het imago van de officiële diamantwijk niet gunstig. De diamantairs beschuldigen hun bureaus van het bezoedelen van de goede naam van de Antwerpse diamantwereld en van criminele activiteiten, met name in verband met bloeddiamanten.

Bloeddiamanten staan vanaf eind jaren negentig hoog op de politieke agenda. Ondanks de Kimberley-akkoorden blijft de diamant-smokkel vanuit conflictgebieden naar Europa moeilijk tegen te gaan. In dit artikel is geprobeerd de rol van Antwerpen, de hoofdstad van de diamantwereld, te analyseren. Antwerpen biedt veel faciliteiten voor bonafide diamantairs, maar ook voor smokkelaars en criminelen. Op de zogenaamde 'grijze' of parallele markt worden de ge-

smokkelde diamanten uit Afrika verhandeld en soms komen ze via contacten met 'officiële' diamantairs op de legale markt. De sociale omgeving in Antwerpen faciliteert bovendien de activiteiten van de georganiseerde misdaad.

Antwerpen is noodzakelijkerwijs het eindpunt van de smokkel, omdat langs deze weg de ruwe diamanten nu eenmaal worden verhandeld. De Antwerpse infrastructuur van diamanthandel en -bewerking vormt een onontbeerlijk onderdeel van de keten. Een dergelijke situatie doet zich minder snel voor bij smokkelpraktijken waarbij een eindproduct wordt afgeleverd.

Dina Siegel (d.siegel@rechten.vu.nl) is als universitair docent criminologie werkzaam bij de Vrije Universiteit in Amsterdam.

Literatuurselectie

- Belgische Senaat (2000) De Georganiseerde criminaliteit in België; eerste tussentijds verslag namens de Opvolgingscommissies inzake de Georganiseerde criminaliteit, zitting 2000-2001, nr. 2-425/1.
- Belgische Senaat (2002) Parlementaire onderzoekscommissie 'Grote Meren', Hoorzittingen, Verslag, Vrijdag 11 januari, gr.7.
- Kleemans, E., E.A.I.M. van den Berg & H.G. van de Bunt (1998) Georganiseerde criminaliteit in Nederland – Rapportage op basis van de WODC-monitor. Onderzoek en beleid nr.173. Den Haag: WODC.
- Peleman, J. (2002) Conflictdiamanten – gezien vanuit Afrika. Tijdschrift voor Criminologie 44, 4, pp. 358-366.
- Ruud, A. (2000) Corruption as Everyday Practice. The Public-Private Divide in Local Indian Society. Forum for Development Studies 2.
- Siegel, D. (2002) De joodse gemeenschap en de Antwerpse diamantsector in historisch perspectief. Tijdschrift voor Criminologie 44, 4, pp. 338-350.
- Smile, I., L. Gberie & R. Hazleton (2000) The Heart of the Matter: Sierra Leone, Diamonds and Human Security. Partnership Africa Canada, januari.
- Tamm, I. J. (2002) Diamonds in Peace and War: Severing the Conflict-Diamond Connection. World Peace Foundation; WPF Reports, nr. 30.
- Vander Beken, T., L. Cuyvers, B. De Ruyver, M. Defruyter & J. Hansens (2004) Kwetsbaarheid voor georganiseerde criminaliteit. Een gevalstudie van de diamantsector, Gent; Academia Press.
- Weyzig, F. (2004) The Kimberly Process Certification Scheme one year after; state of affairs in the European Union. Fatal Transactions, SOMO, NIZA.